

ματα οὐδεμίαν σημασίαν ἔχοντα, διότι οὐδεμίαν ἰσχὺν εἶχον. Ἐὰν ἰσχυον, ἐὰν ἡ γνώμη των εἰσηκούετο, θὰ προσετίμων βεβαίως τὸ τακτικὸν στοιχεῖον, τοῦλάχιστον χάριν τῆς τάξεως καὶ τῆς ἀτομικῆς ἀσφαλείας. Ὅτε ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἦτο τότε σύγχυσις καὶ ἀναρχία, γελοῖον καὶ τὸ νὰ φαντασθῇ τις ἐκλογὴν καὶ προτίμησιν ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως.

Εἶχον περᾶναι τὴν διατριβὴν ταύτην ὅτε ἔτυχε ν' ἀναγνώσω μεταξὺ τῶν περιέργων αὐτογράφων ἐγγράφων τῆς συλλογῆς τῆς νύμφης μου τὸ ἐξῆς, μαρτυροῦν τὴν ὑπόληψιν ἣν εἶχεν ὁ Καραϊσκάκης πρὸς τὸ τακτικὸν σῶμα. Ἐν τῷ ἐγγράφῳ τούτῳ ὁ λόγος τῶν Φιλελλήνων θαυμάζεται, καὶ ὅμως ἐπέπρωτο καὶ οὗτος ν' ἀκούσῃ παρ' Ἑλληνοῦ ἱστοριογράφου ἐκφράσεις κακογνώμονας ἀντὶ εὐγνωμόνων διὰ τοὺς ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος μύχθους του καὶ τὸ ἀφθόνως χυθὲν αἷμά του, διότι ὁ λόγος οὗτος ἀπετέλει μέρος τοῦ τακτικοῦ σώματος, καὶ μετ' αὐτοῦ ἠγωνίσθη πάντοτε. Ἄρα ἐὰν τοῦτο ἔβλαψε τὸν ἀγῶνα, τῆς βλάβης ταύτης συναιτίος ἐγένετο καὶ ὁ λόγος τῶν Φιλελλήνων. Φρονῶ, φίλε μου, ὅτι ὑπερασπισθεὶς τὴν μνημὴν τῶν συναγωνιστῶν μου ἐπλήρωσα ἐνταυτῷ καὶ τὴν ἐπιθυμίαν, ἣν μοὶ ἐξέφράσατε ἐπανειλημμένως ἵνα γράψω τινὰ περὶ τοῦ ἐν Ἑλλάδι βίου τοῦ Φαβιέρου, διότι ἀμφότερα αἱ ἀφηγήσεις, ἡ περὶ τοῦ τακτικοῦ σώματος ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ἡ ταυτόχρονος περὶ τοῦ ἀρχηγοῦ του, εἰσὶν ἀδιαχώριστοι. Ἴδου καὶ ἡ ἄνω μνημονευθεῖσα ἐπιστολή·

Σεβαστὴ διοίκησις,

Καὶ χθὲς ἀνεφέρθημεν περὶ τοῦ κινήματός μας καὶ περὶ τῆς ἐλλείψεως τροφῶν, σήμερον δὲ ἀναφέρομεν ἀγγελίας καλὰς. Χθὲς περὶ τὰ μέσα τῆς νυκτὸς ἐφθάσαμε εἰς χωρίον μικρὸν ὀνόματι Χαϊδᾶρι, κείμενον εἰς πεδιάδα καὶ ἀπέχον μίαν ὥραν ἀπὸ τῆς Ἀθῆνας, καὶ σήμερον πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου ἐπολεμήσαμεν μετὰ τοὺς ἐχθροὺς καὶ τοὺς κατεστρέψαμεν κατὰ κράτος. Ὁ πόλεμος ἐξήρκασεν ὥρας πέντε μετὰ πολλὴν ἐπιμονὴν καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη τέλος ἐδιώξαμεν τὸν ἐχθρὸν ἔως εἰς τὸν ἐλαιῶνα κατὰ Καμπῆς μετὰ μεγάλην του ζημίαν καὶ κατασχύνην. Οἱ Ἕλληνες ἠνδραγάθησαν καὶ ἔκαμαν καὶ πολλὰ λάφυρα· τὸ ἑλληνικὸν τακτικὸν ἔκαμεν εἰς αὐτὴν τὴν μάχην θαυμάσια καὶ πρὸ πάντων ὁ λόγος τῶν φιλελλήνων Γάλλων· οἱ ἄτακτοι Ἕλληνες δὲν ἔμειναν ὀπίσω τῶν τακτικῶν.

Σ. Διοικήσις, ἡ πρώτη αὐτῆς μάχης εἰς τὸ μέλλον, καὶ ἐλπίζομεν ὅτι ἡ γενναϊότης τῶν Ἑλλήνων καὶ αἱ εὐχαὶ τῆς Διοικήσεως θὰ βοηθήσουν τοὺς Ἕλληνας καὶ εἰς τὸ ἐξῆς καθὼς καὶ σήμερον. Ἀνάγκη πᾶσα νὰ μᾶς προφασθοῦν τροφαὶ καὶ πολεμοφόδια χωρὶς ἀναβολὴν καθὼς χθὲς τὰ ἐζητούσαμεν, διότι ἀλλέως δυνατὸν νὰ διαλυθῇ τὸ στρατόπεδον καὶ νὰ χάσωμεν τὸν ἀναμφίβολον ὀρίανθον καὶ τὸν παντελῆ ἐξολοθρευμὸν τοῦ Κιουταχῆ· νὰ μὴ δεχθῇ ἡ Διοίκησις ν' ἀφήσῃ τοὺς τροπαιοφόρους Ἕλληνας νηστικούς καὶ χωρὶς πολεμοφόδια, διότι ἀμαρτάνει καὶ εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὸ ἔθνος· ἔως αὔριον ἐλπίζομεν νὰ γράψωμεν εἰς τὴν Διοίκησιν

χαρμονικωτέρας ἀγγελίας, καὶ τὸ βῆρος τοῦ ἀποτελέσματος τῆς ἐστρατείας εἶναι εἰς ἡμᾶς καὶ τῆς ἐξοικονομήσεως τῶν ἀναγκῶν τοῦ στρατοπέδου εἰς τὴν Διοίκησιν. Ὁ ἀριθμὸς τῶν φονευμένων καὶ πληγωμένων ἐχθρῶν εἶναι μεγάλος, καὶ μετὰ δεύτερον θέλομεν τὸν σημειώσῃ εἰς τὴν Διοίκησιν, διότι τὸ παρὸν ἐγρᾶφον ἀμέσως μετὰ τὴν μάχην καὶ δὲν ἠξυέρομεν καλῶς σημειοῦνται κάτωθεν καὶ οὐδὲν πατρίδος μάρτυρες πληγωθέντες καὶ φονευθέντες.

Σ. Διοικήσις, τροφὰς, τροφὰς, τροφὰς καὶ πολεμοφόδια καὶ θέλεις εἰδῆ θαυμάσια.

Τὴν 6 Ἀυγούστου περὶ ὥραν ἕκτην τῆς ἡμέρας 1826.

Παρακαλοῦμεν πρὸς τοὺς νὰ μᾶς προφασθῇ καὶ ἕνας χειροῦργος τὸ δηληγορώτερον, διότι αὐτὸς ὅπου ἔχομεν καὶ δὲν ἔφαρκε καὶ δὲν εἶναι ἀρκετὰ ἱκανός· ἐπύραμεν καὶ τὸν Γιουρούκον μπαϊρακτάρην μετὰ τὴν σημαίαν καὶ τὸ ἄλογόν του.

Οἱ εὐπειθεῖς Πατριῶται

ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗΣ

Ν. ΓΡΙΖΩΤΗΣ

Β. ΜΑΥΡΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ

Ν. ΠΑΝΟΥΡΓΙΑΣ

Μ. ΛΕΚΑΣ

ΣΠ. ΕΥΔΗΣ

Α. ΒΟΚΑΣ

Π. ΦΑΡΜΑΚΗΣ

ΧΡ. ΠΕΡΡΑΙΒΟΣ

ΣΤ. ΣΕΡΦΟΣ

Α. ΛΙΑΖΟΠΟΥΛΟΣ.

Τὴν 6 Ἀυγούστου 1826, ἐν Ναυπλίῳ.

Ἀπαράλλακτον τῷ πρωτοτύπῳ

Ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς

(Τ. Σ.)

Γ. ΓΛΑΡΑΚΗΣ.

Ἀποστέλλω πρὸς ὑμᾶς τὰ ἀνωτέρω ἐπιπέπων ὅτι θέλετε ἀποδεχθῆ τὴν καταχώρησιν ἐν ταῖς στήλαις τοῦ ὑφ' ὑμῶν ἐκδιδομένου περιοδικικοῦ φύλλου ἢ «Ἐστία», ἐν ᾧ κατεχωρίσθησαν καὶ αἱ κατὰ τοῦ τακτικοῦ τῆς ἐπαναστάσεως γνώμαι τοῦ καθηγητοῦ τῆς ἱστορίας κυρ. Κωνσταντίνου Παπαρηγοπούλου.

Δέχθητε τὴν διαβεβαίωσιν τῆς πρὸς ὑμᾶς ἐξαίρετου ὑπολήψεώς μου. Γ. ΚΑΡΑΤΖΑΣ.

ΛΟΥΚΗΣ ΛΑΡΑΣ

Αὐτοβιογραφία γέροντος Χίου.

Συνήχη· ἰδί σελ. 5.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Τὸ φῶς τοῦ ἡλίου εἶχε κρυθῆ, ἀλλὰ δὲν εἶχεν εἰσέτι ἐπέλθει τῆς νυκτὸς τὸ σκότος ὅτε, κλείσαντες τὴν ἀποθήκην, ἐξήλθομεν τοῦ Χανίου. Ἡ πύλη ἦτο εἰσέτι ἀνοικτή. Δὲν εἶχομεν οὔτε σάκκον, οὔτε δέμα, οὐδ' ἄλλο τι δυνάμενον νὰ ὑποδείξῃ τοὺς σκοπούς μας. Εἰς τοὺς κόλπους μας μόνον καὶ ἐντὸς τῶν ἐνδυμάτων ἐκρύψαμεν ὅ,τι ἠδυνάμεθα ἀσφαλῶς καὶ κρυφίως νὰ φέρωμεν μετ' ἡμῶν. Οὐδεὶς τῶν γειτόνων ἢ συγκατοίκων ἐγνώριζε τὸ μυστικόν μας. Ἀλλὰ κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν μοῦ ἐφαίνετο ὡς νὰ τὸ γνωρίζῃ ὁ κόσμος ὅλος· μοῦ ἐφαίνοντο αἱ εἰσέτι ἀνοικταὶ θύραι καὶ τὰ ἐπὶ

τῆς αὐλῆς παράθυρα, ὡς νὰ εἶγον ὀφθαλμούς και ἔβλεπον, διὰ μέσου τῶν φορεμάτων, τὰ βάρη τῶν κόλπων μας και, βαθύτερον ἔτι, τῶν καρδιῶν μας τὰ διανοήματα. Παρὰ τὴν πύλην ἵστατο ὁ γέρον φύλαξ μὲ τὰς χεῖρας ἐπὶ τῶν νώτων.

— Πῶς τόσον ἀργὰ ἔξω, μᾶς ἠρώτησε. Διὰ ποῦ ;

— Πηγαίνομεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἀπεκρίθη ὁ πατήρ μου.

Δὲν ἦτο οὔτε ἡμέρα οὔτε ὥρα ἐσπερινοῦ. Δὲν ἐτόλμησα νὰ εἶπω λέξιν πρὸς τὸν πατέρα μου, ἀλλ' ἤμην βέβαιος, ὅτι ὁ γέρον Ὀθωμανὸς ἠγνόησεν ὅτι φεύγομεν και ὅτι θὰ τρέξῃ νὰ μᾶς καταδώσῃ. Πᾶσα σκιά μακρόθεν μοὶ παρίστατο ὡς Γιαντίσαρος ἢ Ζεϊβέκης κρατῶν σπάθην εἰς τὰς χεῖρας· ἀνὰ πᾶν βῆμα ἀνέμενον ἀπροσδόκητόν τινα καταστροφὴν.

Χάριτι θεία οὐδεμία ἀπεικταία συνάντησις διατάραξε τὴν πορείαν μας. Ὁ πλοίαρχος εἶχεν δρίσει ποῦ θὰ τὸν εὕρωμεν, εἰς ἀπόκεντρον τῆς πόλεως ἄκραν, και μᾶς ἐπερίμενεν εἰς τὸ παράλιον· ἡ λέμβος ἦτο παρέκει· ἐρημία και ἡσυχία ἐπὶ τῆς ἀκτῆς ἄκρα, και ἡ ἑσπέρα σκοτεινή. Ἐπηδήσαμεν ἐντὸς τῆς λέμβου και ἐμπρός !

Μόνον ὅτε ἀνέβημεν ἐπὶ τοῦ πλοίου, ἤσθάνθημεν τὸ στῆθός μου ἐλαφρότερον και ἀνέπνευσα ἐλευθέρως. Ἐξένα πλοῖα δὲν εἶχον εἰσέτι συληθῆ ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὥστε ὑπὸ τὴν Ρωτικὴν τῆς γολέτας σημαίαν ἐφρόνου, ὅτι πᾶς ἄμεσος κίνδυνος ἐξέλιπε. Ἐφρατζόμην δὲ, ὅτι φεύγοντες τὴν Σμύρνην ἐφεύγομεν τοὺς τρόμους και τὰ βάρη και τοὺς κινδύνους, και ἐλισμόνου τὴν πρώτην μου ἀπ' ἀρχῆς ἐντύπωσιν, ὅτι μεταβαίνοντες εἰς Χίον δὲν ἐσωζόμεθα ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ἄλλως τε ὅσα τὸ ἐσκεπτόμην τόσῳ ἐπειθόμην, ὅτι ἐκεῖ ἠθέλομεν μείνει ἀβλαβεῖς και ἡσυχιοὶ. Οἱ ὀλίγοι ἐν τῇ νήσῳ Τούρκοι ἦσαν ἐξημερωμένοι, ἐπὶ τέλους δὲ ἦσαν ὀλίγοι. Οἱ Χῖοι ἦσαν ἐργατικοὶ, φιλήσυχοι και εἰρηνικοὶ. Εὐήμεροῦντες και αὐτοδιοικούμενοι ἦσαν οἱ εὐτυχεστέροι τῶν Ἑλλήνων τότε. Δὲν ὑπῆρχεν ἀρα πιθανότης οὔτε ἡ ἐπανάστασις νὰ μεταδοθῆ εἰς Χίον, οὔτε τῶν Τούρκων ἡ ὀργὴ και ὁ φανατισμός κατά τῶν κατοίκων τῆς νᾶ ἐκσπάσσει. Ὅθεν ἔβλεπον μὲ ἡσυχον τὴν καρδίαν τῆς ἀναχωρήσεως τὰς προτομασίας. Ἡ ἄγκυρα ἐκρέματο ἤδη ἀπὸ τῆς πύρας· ἅμα ἀνήλομεν ἐπὶ τοῦ καταστρώματος ἡ λέμβος ἀνερτήθη, τὰ ἰστία ἠπλώθησαν και ἀπεπλεύσαμεν.

Ἐκοιμήθημεν τὴν νύκτα ὠραία. Ἀφ' οὔτου οἱ νυκτερινοὶ ἐκεῖνοι τουφεκισμοὶ μὲ εἶχον ἐξυπνήσει κατά τὰς ἀρχὰς Μαρτίου, ὁ ὕπνος μου ἦτο διακεκομμένος και ἀνήσυχος, ἐσχάτως δὲ οἱ αὐξάνοντες κίνδυνοι και αἱ περὶ φυγῆς σκέψεις μου ἐκράτουν τὰ βλέφαρα ἀνοικτὰ και διηρχό-

μην ἀγρύπνους τὰς νύκτας. Ἄλλ' ἐπὶ τοῦ πλοίου ἤσθάνθημεν ἀσφαλῆς. Ἐσκεπτόμην ὀλίγον τὴν ματαιωθεῖσαν εἰς Ἀγγλίαν ἀποδημίαν, μοῦ ἤρχετο κατά νουν ἡ τρομερὰ ἐκείνη ἐν τῇ ἀγορᾷ παραζάλη, ὅτε ἔτρεγον ἄκων ἐν μέσῳ τῶν Τούρκων, ἐφρατζόμην ποῦ και ποῦ, ὅτι ἔβλεπον ἐνώπιόν μου τὸν Πατριάρχην ἐπὶ τῆς ἀγγόνης, ἀλλὰ τὰ δυσάρεστα φαντάσματα ἀπεδιώξε βαθυμῆδὸν τῆς σωτηρίας ἢ συναίσθησις, ἡ προσδοκία τῆς μετὰ τῆς μητρὸς και τῶν ἀδελφῶν μου συναντήσεως και αἱ γλυκεῖαι τῆς παιδικῆς ἡλικίας ἀναμνήσεις. Ἡ νεότης εἶναι φύσει ἀμέριμος και εὐελπις· δὲν ἀρέσκειται νὰ ἐνδιατρίβῃ εἰς τὰ θλιβερά. Αἱ τῆς Σμύρνης ἀναμνήσεις διελύθησαν βαθυμῆδὸν ὑπὸ τὸ πρῶσιμα εὐχαρίστων ὄνειροπολημάτων και ἀπεκοιμήθη ἐν γαλήνῃ, ναναριζόμενος ἀπὸ τοῦ σκάφους τὸ τριζύμιον και ἀπὸ τὴν ὀμαλὴν ἐπὶ τῶν ἐλαφρῶν κυμάτων κινήσιν του.

Τὴν αὐγὴν, ὅτε ἀνήλθον ἐπὶ τοῦ καταστρώματος, ὁ ἥλιος εἶγε μόλις ἀνατελεῖ. Ἀντικρὺ μας ἐφαίνετο ἡ Χίος, κεκαλυμμένη ὑπὸ διαφανοῦς πρωϊνῆς ὀμίχλης. Μακρὰν δὲ πρὸς τ' ἀριστερὰ ὁ πατήρ μου τείνων σιωπηλῶς τὴν χεῖρα μοὶ ἔδειξεν, ὡς σημεῖον λευκῶν περιστερῶν, σερὰν ἰστίων ἐπικαθημένον ἐπὶ τοῦ ὀρίζοντος. Ὁ γέρον Βισβίλης, — νομίζω ὅτι τὸν βλέπω ἐνώπιόν μου τώρα, ἐνῶ γράφω, — ὄρθιος ἐπὶ τῆς πρύμνης, μὲ τὰς δύο χεῖρας ἐπὶ τοῦ μετώπου και κύκλω τῶν ὀφθαλμῶν, ἠτένιζε μετὰ προσοχῆς, ὥσει προσπαθῶν νὰ μετρήσῃ τὰ πλοῖα.

— Ἐρχονται, ἢ φεύγουν ; ἠρώτησεν ὁ πατήρ μου.

— Πηγαίνουν πρὸς τὴν Σάμον, ἀπεκρίθη ὁ πλοίαρχος. Ὁ Θεὸς μαζῆ των !

— Ἀμήν, ὑπέλαθεν ὁ πατήρ μου. Καὶ οἱ δύο γέροντες ἔκαμον τὸν σταυρὸν των.

Πρώτην τότε φοράν ἐπεφάνη εἰς ἐμὲ συσσωματωμένη ἡ ἰδέα τῆς Ἐπαναστάσεως, ἡ αἴσθησις τῆς Ἐθνεγεροσίας. Αἱ λευκαὶ ἐκεῖναι περιστραὶ ἦσαν τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου τὰ πλοῖα. Ἐπ' αὐτῶν ἐκυμάτιζε τοῦ Σταυροῦ ἡ σημαία. Καὶ διέτρεχον τὰ πλοῖα ἐκεῖναι τὰς Ἑλληνικὰς θαλάσσας ἐλευθέρως, και ἦσαν ἐπ' αὐτῶν ἄνδρες γενναῖοι και ἀφοβοὶ, και ἐπεδεικνυον ἀπὸ παραλίαν εἰς παραλίαν τὴν σημαίαν των, ἐμψυχοῦντες τοὺς Χριστιανοὺς και ἀψφροῦντες τοὺς Τούρκους, και ἐπὶ τῆς σημαίας ἐκείνης ἦσαν ἐγκεχαραγμένα αἱ λέξεις «Ἐλευθερία ἢ θάνατος !»

Ὅτε εἶδον τοὺς δύο γέροντας τοσοῦτον συγκινημένους ἤσθάνθημεν ἐν ἐμαυτῷ αἴσθημα ἀπερίγραπτον, ἀπερίγραφτον τοσοῦτω μᾶλλον, καθόσον ἦτο ἀόριστον και συγκεχυμένον. Ἡσθάνθημεν ὡς νὰ ἐγίνετο πλατύτερον τὸ στῆθος και ὑψηλότερον τὸ σῶμά μου. Ἄλλ' ἦτο στιγμιαῖον και παροδικὸν τὸ αἴσθημα. Ἴσως δὲ, ἔ-

σως γράφων τώρα, περιγράφω μάλλον τί ἤδυναμην νὰ συναισθανθῶ τότε, ἢ ὅ,τι πραγματικῶς καὶ ἀκριβῶς συνησθάνην.

Μετ' ὀλίγας ὥρας ἀπεβιβαζόμεθα εἰς Χίον.

Ἐπερίμενον νὰ ἶδω κατὰ τὸ σύνθηρες τὴν παρالياὶν πλήθουσαν, καὶ γνωρίμους καὶ φίλους ἐπὶ τῆς προκυμαίας, καὶ ν' ἀκούσω τὰ εὐθυμα *Καλῶς ὄρισατε* καὶ τοὺς χαριεντισμούς, οἵτινες ἄλλοτε κατὰ τοιαύτας περιστάσεις μεταξὺ τῆς ἀποβάθρας καὶ τῆς λέμβου ἀντηλλάσσοντο. Ἄλλὰ τὸ παρά τὴν ἀποβάθραν καφνεῖον ἦτο κενόν, ἢ προκυμαία ἔρημος, ἔρημος ἢ ἀγορά. Εἰς τὰς θύρας μόνον ἐργαστηρίων τινῶν οἱ ἰδιοκτῆται κατηρεῖς καὶ σιωπηλοὶ μᾶς ἐβλεπον ἀποροῦντες καὶ μᾶς ἐχαίρετων διαβαίνοντας. Ἡ θεὰ τῆς γενικῆς ἐκείνης κατηρεῖας μὲ κατετάρασσε καὶ μοῦ ἤρχετο νὰ φωνάζω ἐρωτῶν τοὺς πρὸ τῶν ἐργαστηρίων πραγματευτάς: — Δι' ὄνομα Θεοῦ, τί ἔπαθεν ἡ Χίος; τί συμβαίνει; Ἄλλ' ἐβάδιζον κατόπιν τοῦ πατρός μου ἀκολουθῶν τὰ ἔγγη του, καὶ δὲν ἤμην συνειθισμένος νὰ λαμβάνω τὴν πρωτοβουλίαν ποτὲ ἐκείνου παρόντος.

Εὐτυχῶς οὐδ' ἐκείνος ἐκρατήθη ἐπὶ πολὺ, ἀλλ' εἰσχωρήσας εἰς ἐργαστήριον ἀρχαίου γνωρίμου του τῷ ἀπηύθυνεν, ἀνευ προοιμίου ἐξηγῶντος τὴν παρουσίαν μας, τὴν αὐτὴν ἐκείνῃ ἐρώτησιν, ἣτις μοῦ ἤρχετο εἰς τὰ χεῖλη.

— Ἦυρες τὴν ὥραν νὰ ἐπιστρέψης, φίλε μου.

Ἐδῶ εἶναι κόσμου χαλασμός!

Αὗται ἦσαν αἱ πρῶται τοῦ ἐμπορίου λέξεις. Ἄλλ' τὴν τοιαύτην μελαγχολικὴν ὑποδεξιῶσιν του δὲν τὸν ἐμπόδισεν ἀπὸ τοῦ νὰ μᾶς ἐπιδείξῃ τὴν εὐχαριστησίην του ἐπὶ τῇ μετὰ τοῦ πατρός μου συναντήσῃ. Μᾶς ἠνάγκασε νὰ καθίσωμεν, ἐπέμεινε νὰ μᾶς κεράσῃ καὶ μεταξὺ φιλοξενιῶν μᾶς διηγῆθῃ τὰ διατροχέζαντα.

Τότε ἐμάθημεν, ὅτι ὁ στόλος, τὸν ὁποῖον εἶδομεν τὴν αὐγὴν πλέοντα πρὸς τὴν Σάμον, εἶχε διαμεῖνει δέκα ἡμέρας εἰς τὰ παράλια τῆς Χίου ὑπὸ τὸν ναύαρχον Τομπάζην πρὸς ἐξέγερσιν τῆς νήσου, ἀλλ' ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἄμα ἰδόντες τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα συνέλαβον τὸν ἀρχιερέα καὶ τοὺς προκρίτους, τοὺς ὁποίους εἰσέτι ἐκράτουν ὡς ὁμήρους ἐντὸς τοῦ φρουρίου, οἱ δὲ χωρικοὶ δὲν ἐκινήθησαν, καὶ ἀπέπλευσεν ἄπρακτος ὁ στόλος. Καὶ μᾶς ἀφηγήθη λεπτομερῶς ὁ ἐργαστηριάριος τῶν δέκα ἐκείνων ἡμερῶν τὰς περιπετείας, καὶ ἀπηριθμεῖ τὰ ὀνόματα τῶν συλληφθέντων ὁμήρων, ὀνόματα σεβαστὰ καὶ προσφιλῆ, καὶ περιέγραψε μετὰ συγκινήσεως τὸν τρόπον, τὸν ὁποῖον ἡ σύλληψις των καθ' ὅλην τὴν νῆσον ἐνέσπειρε. Διότι ἦσαν ἤδη γνωσταὶ αἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει σφαγαί, ἡ δὲ κράτισις τῶν ὁμήρων ἐθεωρήθη εὐλόγως ὡς προοίμιον χειροτέρων παθημάτων. Ὡστε ἠγνοήσαμεν, διατί ἦτο ἔρημος καὶ κατηφῆς ἡ πόλις.

ἠγνοήσαμεν δὲ ταῦτοχρόνως, ὅτι ἡ Σμύρνη δὲν ἦτο ἡ μόνη ἐπικίνδυνος διαμονή· ὅτι ὅπου ἔνοπλοι Τοῦρκοι καὶ ὑπόδουλοι Ἕλληνες, ἐκεῖ θηριώδης ἀγριότης ἐξ ἑνὸς καὶ διαρκῆς ἀφ' ἐτέρου ἀγωνία.

Μὲ καρδίαν βαρεῖαν κατηυθύνθημεν πρὸς τὴν οἰκίαν μας. Ὅταν ἔκρουσεν ὁ πατήρ μου τὴν θύραν, εἶδον ἐν δάκρυ σιωπηλὸν ἐπὶ τῆς παρειᾶς του. Ἄλλ' ἐγὼ, ἠσθανόμην τὴν καρδίαν μου σειομένην ὑπὸ τῆς φαιδρᾶς πλημμύρας ἀρχαίων ἀναμνήσεων, καὶ ὅταν ἤνοιξε τὴν θύραν ἡ Ἄνδριάνα, ἡ ὄρφανὴ τῆς τροφοῦ μου θυγάτηρ, ἡ εὐθυμος συμπαίκτηρις τῶν παιδικῶν μου χρόνων, ἡ ἀφοσιωμένη τῆς μητρός μου ὑπέρτερις, ὅταν ἤνοιξε τὴν θύραν καὶ ἰδοῦσα ἡμᾶς ἀπροσδοκῆτως ἐνώπιόν της, ἐκθαμβος καὶ περιχαρῆς ἤνοιγε τὰ χεῖλη νὰ φωνάξῃ τῆς ἐλεύσεώς μας τὴν ἀγγελίαν, ἐγὼ ἐχύθην καὶ πρὶν εἶτι προφάσῃ νὰ κρᾶξῃ, ἐκλεισα μὲ τὴν μίαν χεῖρα τὸ στόμα της, μὲ τὴν ἄλλην δὲ ἔσυρα τὴν λευκὴν οὐρὰν τοῦ γαικού κεφαλοδέσμου της, καὶ ἐλύθησαν αἱ πλεξιίδες της, καὶ ἔμεινον εἰς τὴν χεῖρά μου ἡ λευκὴ ὀθόνη. Ἐλησμόνησα κατ' ἐκείνην τὴν στιγμήν καὶ τὸ πρὸς τὸν πατέρα μου σέβας, καὶ τὰ διεληθόντα ἑπτὰ ἔτη ἀφ' ὅτου ἤμην ἀπών, καὶ τοὺς οἰωνούς, ὑπὸ τοὺς ὁποίους ἐπέστρεφον εἰς τὴν πατρικὴν οἰκίαν.

Ἡ χαρὰ τῆς μητρός μου ὅτε μᾶς εἶδεν ἐπεσκίασε πᾶν ἄλλο της αἰσθημα. Τὴν νῦρα γεροντοτέρην ἀφ' ὅ,τι τὴν ἐγνωρίζον τὴν καλὴν μου μητέρα, αἱ δὲ ἀδελφαί μου, τὰς ὁποίας ἀφῆκα παιδιὰ μικρά, ἦσαν ἤδη ἀνθηρὰ κοράσια. Ὡ! Μετὰ πόσης χαρᾶς ἐπιστρέφει τις μετὰ μακρὰν ἀπουσίαν εἰς τὴν οἰκίαν, ὅπου ἐγεννήθη, πλησίον ἐκείνων, τοὺς ὁποίους παιδιόθεν ἠγάπησε! Πόσον γλυκεῖαί αἱ ὥραι τῶν πρώτων συναντήσεων καὶ αἱ περιποιήσεις προσφιλοῦς μητρός ὀδηγούσης τὸν ἐπανακάμπτοντα υἱὸν εἰς τὸ παλαιὸν δωμάτιον, εἰς τὴν κλίνην, ὅπου πρὸ ἐτῶν ἐκοιμήθη, καὶ αἱ ἀσυνάρτητοι τρυφερότητες τὰς ὁποίας τῷ λέγει, καὶ τὰ δάκρυα χαρᾶς τὰ διακόπτοντα τὴν ὁμιλίαν της, καὶ οἱ περιπαθεῖς ἐναγκαλισμοί, καὶ τὰ μητρικὰ φιλήματα! Ἡ δυστυχῆς μου μήτηρ, πόσα ἔμελλεν εἰσέτι νὰ υποφέρῃ πρὶν κλείσῃ τοὺς ὀφθαλμούς!

Ὁ πατήρ μου ἠθέλησε νὰ μεταβῶμεν ἀμέσως εἰς τὴν ἐξοχὴν, εἰς τὸν Πύργον μας, ἀλλ' ἡ Δημογεροντία δὲν τὸ ἐπέτρεψε. Δὲν ἐσυγχωρεῖτο εἰς οὐδεμίαν τῶν εὐπόρων οἰκογενειῶν ν' ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς πόλεως. Οἱ Τοῦρκοι, ἐκτὸς τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ κρατουμένων, ἠθέλον ὅλους ἡμᾶς ἐκεῖ, πλησίον, ὑπὸ τὴν χεῖρα, ὑπὸ τὴν μάχαιράν των. Ἐμείναμεν λοιπὸν θέλοντες καὶ μὴ εἰς τὴν πόλιν, πιστεύοντες ὅτι, οὕτως ἢ ἄλλως, δὲν θὰ βραδύνωσι τὰ πράγματα νὰ ἡσυχάσωσι. Οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ προτίδῃ ἕκτοτε τὴν μακρὰν τοῦ ἀγῶνος διάρκειαν. Ἡμεῖς δ' ἐν Χίῳ, χρεω-

στῶ νὰ τὸ ὁμολογήσω, δὲν εἶχομεν κατ' ἀρχάς μεγάλας περὶ τελικῆς ἐπιτυχίας ἐλπίδας. Ἄπ' ἐναντίας. Ἐβλέπομεν ἐκ τοῦ πλησίον τῶν Τουρκικῶν δυνάμεων τὸν ὄγκον, καὶ τὸν ἐβλέπομεν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐντυπώσεων τὸ πρίσμα καὶ ὑπὸ τοῦ τρόμου τὴν πίεσιν. Ἡ δ' ἐπανάστασις δὲν εἶχεν εἰσέτι ἀναδειξέει τὴν ἰσχύον της διὰ τῶν κατὰ ξηρὰν νικῶν καὶ διὰ τῶν ἐπὶ θαλάσσης κατορθωμάτων της. Καὶ βραδύτερον ὅμως, ὅτε ἤρχισαν τῶν Ἑλληνικῶν ὀπλων οἱ θρίαμβοι, αἱ περὶ αὐτῶν εἰδήσεις δὲν ἴσχυον νὰ οὐδετερώσωσι τὴν ἀποθάρρυνσιν, τὴν ὁποίαν αἱ περίξ ἡμῶν καταστροφαὶ ἐνέσπειραν εἰς τὰς καρδίας μας. Διότι ἕκαστον τῶν ἐπαναστατῶν ἀνδραγάθημα εἶχε τὴν ἀνταπόδοσιν του, ὅπου οἱ Τούρκοι ἐδέσποζον. Τὴν πρῶτην Τουρκικοῦ δικροῦτο πυρπόλησιν ἐπηκολούθησεν ὁ θρήνος τῶν Κυδωνιῶν καὶ αἱ φρικώδεις τῆς Σμύρνης σφαγαί· τὴν ἐν Σάμω τῶν ἐχθρῶν ἦταν διεδέχθησαν τὰ ἐν Κύπρῳ αἰμοχαρῆ ὄργανα· μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τριπολιτσᾶς ἐπῆλθε τῆς Κασσάνδρας ἡ ἐρήμωσις. Καὶ ἐν τούτοις ὁ ἀρχιερεὺς καὶ οἱ πρόκριτοι ἐκρατοῦντο ἐν τῷ φρουρίῳ, ὁ δ' ἀριθμὸς τῆς ἐν αὐτῷ φρουρᾶς κῆσανε διὰ νέων ἐκάστοτε ἐπικουριῶν, αἱ δὲ καταπίεσις ἐπεταίνοντο καὶ μᾶς ἔρριπτον ἄγρια βλέμματα οἱ Τούρκοι καὶ ἠκόνιζον τὰ ξίφη των, ἐνῶ ἀντικρῦ μας, καθ' ὅλα τῆς Ἀνατολῆς τὰ παράλια, ἐπεσφραζέοντο ἀγέλαια θηρίων ἐτάμιων νὰ ἐπιπέσωσιν εἰς τὴν νῆσόν μας! Ὅχι· ἡ περὶ ἡμᾶς ἀτμοσφαῖρα δὲν ἦτο κατάλληλος πρὸς ἀνύψωσιν τοῦ φρονήματος. Ἡ κεφαλή μας ἔκλιεν ὑπὸ τὸν ἀνεμοστρόβιλον τῆς καταδρομῆς καὶ ἐλπιδες γενναῖαι δὲν εἰσεχώρουν εἰς τὴν ψυχὴν μας.

Ἡ μόνη τοῦ πατρός μου ἐλπίς, — ἐλπίς οὐχὶ ἀποσεισεως τοῦ ζυγοῦ, ἀλλὰ συμβιβασμοῦ καὶ συνδιαλλαγῆς, — ἰστηρίζετο εἰς τὴν ἀρωγὴν τῆς Χριστιανωσύνης. Ἄλλ' ὁ φίλος του Ζενάκης οὐδαμῶς παρεδέχετο τῆς τοιαύτης ἀρωγῆς τὴν πιθανότητα. Ἐσφίγγετο ἡ καρδιά μου, ὅτε τὸν ἤκουον ἐλεεινολογοῦντα τὸ κίνημα καὶ θρηνοῦντα ἐκ προομιῶν ἀπάσας τὰς συνεπειὰς του. Ὁ πατὴρ μου ἐφαίνετο μὴ πειθόμενος καὶ ἐπέμενεν ἐλπίζων, ἀλλ' ὁ Ζενάκης ἦτο ὑποπρόξενος, δὲν ἐνθυμοῦμαι τίνος ἐκ τῶν δευτερευουσῶν δυνάμεων, — τῆς Ὀλλανδίας νομίζω, — ὥστε εἰς ἐμὲ οἱ λόγοι του ἐφαίνοντο πλήρεις βαρύτητος καὶ ἐπιστημότητος. Ἀρχαῖος τοῦ πατρός μου φίλος καὶ γείτων, ἦτο ἐκ τῶν ὀλίγων, οἵτινες κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐσύχναζον εἰς τὴν οἰκίαν μας. Ὡς ἐκ τοῦ ἀξιωματῶς του εὐρίσκειτο εἰς καθημερινὴν μετὰ τῶν λοιπῶν προξένων ἐπαφήν, ἡ δὲ ἀνελληνικὴ τότε τῶν δυνάμεων πολιτικὴ, ρυθμίζουσα τοῦ ἐν Χίῳ προξενικοῦ σώματος τὰς ἰδέας, ἀντενακλάτο εἰς τοῦ Ζενάκη τὴν γλῶσσαν. Αἱ περὶ ἐπαναστάσεως ἐκφράσεις

του δὲν ἦσαν οὔτε διὰ τὸ παρὸν ἐπαινετικαί, οὔτε ἐνθαρρυντικαὶ διὰ τὸ μέλλον.

— Δὲν ἐπεμβαίνει ἡ Εὐρώπη καὶ ἡσύχασε, ἔλεγε καὶ ἐπανέλεγε πρὸς τὸν πατέρα μου· οἱ βασιλεῖς δὲν συμπεθερεύουν μὲ ἀποστάτας.

— Καὶ θ' ἀφήσουν τὸν Σουλτάνον νὰ σφάξῃ τοὺς Ἑλληνας ὅλους! ἀνέκραζεν ὁ πατὴρ μου.

— Ἄς προσκυνήσουν καὶ ἄς ζητήσουν τὸ ἑλεός του, ἀπεκρίνετο ὁ Ζενάκης. Καὶ μοὶ φαίνεται ὅτι τὸν ἀκούω ἐπιλέγοντα τὴν συνήθη του φράσιν, ὅποτε περὶ ἐπαναστατῶν ἦτο ὁ λόγος, — Ἐπῆραν τὸ Γένος εἰς τὸν λαυμόν των!

Καὶ παρῆλθεν οὕτω τὸ θέρος, μετὰ δὲ τὸ θέρος, ἦλθε τὸ φθινόπωρον, καὶ διεδέχθη τὸ φθινόπωρον ὁ χειμὼν. Πῶς διῆλθον οἱ δέκα μῆνες ἐκεῖνοι, καθ' οὓς ἐξήλαμεν μετὰ τῆς σφύρας καὶ ἄκμονος, λησμονοῦντες τὴν διάρκειαν τῆς χθὲς ἐν τῇ προσδοκίᾳ τῆς αὔριον;

Ἐπεχειρίθης, ἀναγνώστα, ποτὲ ὑψηλοῦ ὄρους τὴν ἀνάβασιν; Ἀρχίζεις μετὰ θάρρους τὴν πορείαν· εἶναι τραγέια ἡ ἄνοδος καὶ ὁ ἰδρὼς περιβρέχει ἐντὸς ὀλίγου τὸ μετώπόν σου. Ἄλλ' ἢ πρὸς τὸ τέρμα προσέγγιζεις μικρύνει τοῦ κόπου τὴν αἴσθησιν. Τὴν βλέπεις ἀνωθέν σου τὴν κορυφὴν. Προχωρεῖς πρὸς αὐτήν. Ἐπλησίασες. Ὅλιγα ἔτι μένουσιν βήματα. Ἐσθασες. Ἄλλ' ὄχι. Δὲν ἦτο τοῦτο ἡ κορυφή. Σὲ ἠπάτησε τοῦ βουνοῦ τὸ ἐξόγκωμα. Παρέκει, ὑψηλότερα εἶναι ἡ ἀληθὴς κορυφὴ του. Ἡ ἀπόστασις δὲν φαίνεται μεγάλη. Ἐμπρός! Καὶ ἀρχίζεις ἐκ νέου τὴν ἀνάβασιν, μὲ τὰ γόνατα ὀλιγώτερον στερεά, μὲ ταχυτέρος τῆς καρδίας παλμούς. Καὶ φθάνεις ἐκεῖ, καὶ τὴν κορυφὴν τὴν βλέπεις μακρύτερα πάλιν. Καὶ τὰς δυνάμεις σου τὰς ἐξήντηλας ἤδη, ἀγωνιζόμενος νὰ φθάσῃς εἰς τὸ τέρμα, τὸ δὲ τέρμα ἀπομακρύνεται, καθόσον νομίζεις ὅτι τὸ ἤγγισες. Καταβεβλημένος, ἀσθμαίνων βλέπεις ἐπὶ τέλους τὸν οὐρανὸν ὀπισθεν τῆς τελευταίας ἄκρας, καὶ τότε πίπτων ἐπὶ τοῦ χώματος, ὅπως ἀναλάβης δυνάμεις, βλέπεις κάτω τὴν κοιλάδα καὶ θαυμάζεις τὸ ὕψος, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνῆλθες.

Ἴδου πῶς διῆλθον οἱ μῆνες ἐκεῖνοι. Ἀνεβαίνομεν τὸ βουνόν, ἀλλ' ἀπ' ἀρχῆς ἐκάλυπτον νέφη τὴν κορυφὴν καὶ δὲν τὴν ἐβλέπομεν. Ὅτε δ' ἐπὶ τέλους ἐφθάσαμεν εἰς τὴν ἄκραν, εὕρομεν κρημνὸν ἐνώπιόν μας καὶ βάραθρον, καὶ ἀντὶ ν' ἀναπαυθῶμεν ἐπὶ τοῦ ὑψώματος ἐκρημνίσθημεν κατακόρυφα.

Ἄλλ' ἐνόσω οἱ Τούρκοι δὲν ἔσφαζον καὶ δὲν ἐξηνδραπόδιζον θεωρούμεθα εὐτυχεῖς, ἀναλογιζόμενοι τὰ ἀλλαχοῦ συμβαίοντα. Αἱ γυναῖκες δὲν ἐξήρχοντο ποσῶς τῆς οἰκίας, ἡμεῖς δὲ ἀπεφύγομεν, ὅσω τὸ δυνατόν, πᾶσαν μετὰ Τούρκου συνάντησιν, καὶ ζῶντες λάθρα ἀνεμεινόμεν μεθ' ὑπομονῆς, ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλῆς ἀγωνίας, νὰ παρῆλθῃ ἡ ὀργὴ Κυρίου.

Ἐν τούτοις ἡ διαρκὴς ἡράτῃσις τῶν ὁμήρων, ἡ ἐξακολουθητικὴ ἐν τῷ φρουρίῳ ἐπισώρευσις Τούρκων ἐκ τῆς Ἀσίας, ἡ βικία ἀφαίσεις παντὸς ὅπλου ἀπὸ τῶν κατοίκων ἀπάντων τῆς νήσου, ταῦτα πάντα οὐδὲν ἀγαθὸν δι' ἡμᾶς προμήνουν. Προησθάνομεθα ἐγγιζούσαν τὴν καταστροφὴν, καθόσον ἐβλέπομεν τὸν σάλον τῆς ἐπαναστάσεως πλησιάζοντα εἰς τὰ παράλια μας. Πέριξ ἡμῶν ἡ νήσος τῶν Ψαρῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ ἡ Σάμος ἀφ' ἑτέρου ἦσαν ἤδη πρὸ μηνῶν ἐλευθεραὶ ἀπόπειραι ἐξεγέρσεως ἐγένοντο ἐν Μιτυλήνῃ, τὰ δ' ἑλληνικὰ πλοῖα, ἐν θριάμβῳ τὸ πέλαγος περιτρέχοντα, περιέπλεον ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον συχνότερον εἰς τὰ νερὰ τῆς Χίου.

Ἐσπέραν τινὰ ὁ Ζενάκης μᾶς ἔφερε μυστηριῶδῶς τὴν εἰδήσιν, ὅτι ὁ πασὰς ὑποπτεύεται ἐπικειμένῃν κατὰ τῆς νήσου ἐπίθεσιν. Τὴν ἐπιούσαν τεσσαράκοντα προύχοντες νέοι προσκληθέντες ἐκρατήθησαν ἐντὸς τοῦ φρουρίου, καὶ ἐδιπλασιάσθη οὕτω τῶν ὁμήρων ὁ ἀριθμὸς. Ὁ πατήρ μου δὲν ἦτο εὐτυχῶς ἐκ τῶν εὐπορωτέρων τῆς Χίου πολιτῶν καὶ δὲν συμπεριελήθη εἰς τὴν καταγραφὴν. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἠκούσθησαν ψιθυρισμοί, ὅτι πλοῖα Σαμιακὰ ἀπεβίβασαν ἀποστόλους καὶ ὅτι ἕμενον οὗτοι κρυπτόμενοι εἰς τ' ἀπόκεντρα τῆς νήσου χωρία. Οἱ Τούρκοι ἐφάνιντο προδήλως ἀνήσυχοι· περιπολαί αὐτῶν περιέτρεχον τὰ χωρία· τινὲς τῶν ὁμήρων ἀπεστάλησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τὰ πράγματα ἐφάνιντο δεινούμενα. Ἐβλέπομεν ὅτι κρίσιμα συμβάντα ἐπικείμεναι.

Οἱ φόβοι μας δὲν ἐβράδυνον νὰ πραγματοποιηθῶσι. Τὴν ἐνάτην Μαρτίου (1822) πρὸς τὸ ἀπόγευμα, τεσσαράκοντα περίπου πλοῖα ἐφάνησαν εἰς τὸ πέλαγος ἀντικρὺ μας καὶ διεδόθη ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν ἡ εἰδήσις ὅτι ἔρχονται οἱ ἐπαναστάται. Ἐκ τοῦ ὑπερῶου τῆς οἰκίας μας ἔβλεπον τὰ πλοῖα πλησιάζοντα πρὸς τὸν λιμένα μας, καὶ ἤκουον εἰς τὸ φρούριον κρουόμενα τὰ τύμπανα εἰς σημεῖον κινδύνου. Οἱ Τούρκοι ἐκλείσθησαν περιμένοντες τὴν ἔφοδον.

Τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἑσπέραν, περὶ ἡλίου δυσμίας, κατηνθύνθημεν κατεσπευσμένως εἰς τὴν ἐξοχὴν πρὸς τὸν πύργον μας. Οὐδ' ἤμεθα οἱ μόνοι φεύγοντες. Ἀπέναντι τοῦ ἀμέσου κινδύνου ἐλησμονήθη καὶ τῆς Δημογεροντίας ἡ ἀπαγόρευσις καὶ τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας ὁ φόβος.

Καὶ παρητήσαμεν οὕτω τὴν πατρικὴν οἰκίαν. Μετὰ τριάκοντα ἔτη ἐπεσκέφθη ὡς ξένος τὴν πατρίδα καὶ εἶδον κατεστραμμένην τὴν Χίον καὶ ἡρειπωμένην τὴν οἰκίαν μας. Ἄλλ' ὁ πατήρ μου ἀπέθανε πλάνης καὶ φερέοικος, οὐδ' εἶχε πρὶν ἀποθάνῃ τὴν παρηγορίαν νὰ ἴδῃ καὶ τὰ τέκνα τοῦ ἀνακτώντα ἐπὶ ξένης γῆς τὴν ἀνεσιν καὶ τὴν εὐημερίαν. Ἀπέθανεν ἐνόσφ διήρκει ἔτι ἡ Θλιψίς τῆς καταστροφῆς καὶ τῆς ἐξορίας ἢ κακοπάθειαι. Ἄλλὰ τότε φεύγοντες δὲν ἤδου-

νάμεθα νὰ προΐδωμεν, ὅτι παραιτούμεν τὴν ἐστίαν μας διὰ παντὸς καὶ ὅτι θὰ διέλθωμεν ὅσα διήλθωμεν.

Καθ' ὅσον ἀπεμακρυνόμεθα τῆς πόλεως συνηνώμεθα μετὰ τῶν χωρικῶν, οἵτινες ἀθρόοι κατέβαινον πρὸς αὐτήν. Ἦσαν ἄοπλοι, ἀλλ' ὑπήγαινον ἐπὶ σκοπῷ νὰ παραλάβωσιν ἐκ τοῦ στόλου ὅπλα. Ἐγνώριζον ἐκεῖνοι ὅσα ἡμεῖς δὲν ἐγνώριζομεν. Ὁ Λογοθέτης καὶ ὁ Μπουρνιαῆς ἐπὶ κεφαλῆς τριςχιλίων Σαμίων ἦσαν ἐντὸς τῶν πλοίων καὶ ἤρχοντο νὰ ἐλευθερώσωσι τὴν Χίον. Δυστυχῶς δὲν μᾶς ἔφερον τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ τὴν καταστροφὴν. Ἐν τούτοις τὴν ἐπομένῃν πρωτῶν ἀπεβιδιάσθησαν καὶ ἐκυρίευσαν ἀμαχητὶ τὴν πόλιν, ἐλπίζοντες ὅτι οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ κλεισθέντες Τούρκοι δὲν θὰ βραδύνωσιν ἐξ ἀνάγκης νὰ παραδοθῶσιν.

Ἐνῷ ταῦτα συνέβαινον, ἡμεῖς ἐμένομεν ἡσυχοὶ εἰς τὴν ἐξοχὴν. Ὁ κρότος μόνον τῶν πυροβόλων ἐτάραττε ποῦ καὶ ποῦ τὴν ἡσυχίαν μας καὶ ἐνθούμιζεν, ἐπὶ ὁποίου κρατήρος ἐκείμεθα. Ἄλλ' οἱ πυροβολισμοὶ δὲν ἦσαν συνεχεῖς. Τὸ δὲ κατ' ἐμέ, δὲν ἤξεύρω πῶς καὶ διατί, ἀλλ' ἐκεῖ εἰς τὴν ἐξοχὴν ἐλησμονοῦν καὶ μερίμνας καὶ φόβους. Εἶχον ἄρᾳ γε συνειθίσει πλέον τὴν ζωὴν ἐκείνην τῶν ἀεάνων ἀνησυχιῶν; Εἶχον μήπως ἐνθαρρυνθῆ ὑπὸ τῆς ἰδέας ὅτι ἡ σημαία τῆς Ἐλευθερίας ἐκυμαίνεται ἐπὶ τῆς πατρίδος μου; Ἦ ἀπλῶς καὶ μόνον ὁ ὄργανός τοῦ ἔφαρος καὶ ἡ μυστηριώδης τῆς ἀναγνωμένης φύσεως ἡδονὴ μετεδίδοντο εἰς τὴν καρδίαν μου, καὶ ἔζων καθῶς ζῶσι τὰ ἀνθη, καὶ ἐσκιεπτόμην ὅσον σκέπτεται τὸ πτηνόν; Δὲν ἤξεύρω. Ἄλλ' ὁπότε ἀναπολῶ τὴν σύντομον δυστυχῶς περίοδον ἐκείνην τῆς ἐν τῷ πύργῳ διαμονῆς, δὲν ἐνθυμοῦμαι τρόμους καὶ φόβους καὶ νύκτας ἀγρύπνου, καὶ ἡμέρας ἐναγωνίους. Ἐνθυμοῦμαι μόνον τὰς πορτοκαλέας ἠνθισμένας, καὶ εὐώδη τὸν ἀέρα, καὶ τὰ κελαδῆματα τῶν πτηνῶν, καὶ τὸ τρίξιμον τοῦ μαγγανοπηγάδου, καὶ τὸν γέροντα κηπουρὸν καθαρίζοντα τῶν δένδρων τὰς ρίζας, καὶ τὴν θεάν τοῦ Κάμπου καὶ τῆς θαλάσσης ἀπὸ τοῦ ἐξώστου τοῦ πύργου μας. Ταῦτα μόνον ἐνθυμοῦμαι.

Καὶ ὁμως ἤμην εἰκοσι ἑτῶν καὶ ἐνὸς νέος τότε! Τώρα δέ, καθ' ἣν στιγμὴν γράφω τὰς ἀναμνήσεις ταύτας, ἀπορῶ, καὶ ἐξανίσταμαι καθ' ἑμαυτοῦ, πῶς ἀντὶ νὰ καταφύγω ἐκεῖ εἰς τὸν ἐξοχικὸν πύργον μετὰ τῶν γερόντων γονέων καὶ τῶν ἀδελφῶν μου, πῶς δὲν ἔδραμον νὰ καταταχθῶ ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ ἀγώνος, πῶς δὲν ἔλαβον κ' ἐγὼ τὰ ὅπλα εἰς γείρας, καὶ ἄς ἐπιπτον ἐπὶ τέλους πολεμῶν. Ἄλλὰ τώρα σκέπτομαι καὶ αἰσθάνομαι ἀλλῶως ἢ τότε. Τότε . . .

Ἄνάγκη, ἀναγνώστᾳ μου, ἀφοῦ σοὶ ἐκθέτω τὰς περιπετείας τοῦ βίου μου, ἀνάγκη νὰ σ' ἐξοικειώσω περισσότερο μετὰ τοῦ ταπεινοῦ ἀ-

τόμου μου. Ἀνάγκη νὰ σοὶ ἐξομολογηθῶ, ἐν πάσῃ εὐλικρινείᾳ καὶ μετριοφροσύνῃ, πῶς καὶ διατί οὔτε ψυχικῶς οὔτε σωματικῶς δὲν εἶχον τὰ προσόντα, ὅπως πράξω τότε ὅ,τι σήμερον ὑπὸ παρομοίας περιστάσεις ἤθελον ἀπαιτήσῃ νὰ πράξωσι τὰ τέκνα μου. Δὲν θὰ μὲ ἀνυψώσῃ εἰς τὴν ἐκτίμησίν σου ἢ ἐξομολόγησις αὕτη, ἀλλ' ἢ πρόθεσις μου δὲν εἶναι νὰ σ' ἐξαπατήσω παριστῶν ἐμαυτὸν ὡς καλλίτερον ἀφ' ὅ,τι ἤμην καὶ ἀφ' ὅ,τι εἶμαι.

Εἶπον ψυχικῶς καὶ σωματικῶς.

Σωματικῶς, φίλε ἀναγνώστα, ἢ πικρὰ ἀλήθεια εἶναι, ὅτι εἶμαι λίαν μικρὸς, καὶ ὅτι οὐδέποτε κατώρθωσα, ἐνώπιον εἴτε ἀνδρῶν εἴτε γυναικῶν, νὰ λησμονήσω τὸ ταπεινὸν τοῦ ἀναστήματός μου· ἐπειδὴ δ' ἐγὼ τὸ ἐνθυμούμαι, νομίζω πάντοτε ὅτι καὶ οἱ ἄλλοι τὸ παρατηροῦσι. Τώρα εἰσέτι, καίτοι τιμώμενος ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν μου, καίτοι συχνάκις κατέγων τὴν πρωτοκαθεδρίαν εἰς τὰς ὀμηγύρεις των, εἴτε χάριν ἀπλῶς τῆς προβεβηκυίας ἡλικίας μου, εἴτε ἔνεκα τῆς εὐμενοῦς πρὸς ἐμὲ διαθέσεώς των, ποτέ, τὸ ὁμολογῶ, ποτέ δὲν δύναμαι νὰ περυστέλω τὴν δεξιάν, τὴν ὁποίαν γεννᾷ ἐν ἐμαυτῷ τῆς μικροσωμίας μου ἢ συναίσθησις. Καὶ τώρα τοῦλάχιστον εἶμαι ὑγιής· ἀλλὰ μέχρις οὐ ἀνδρωθῶ, τὸ φιλάσθονον τῆς κράσεως ἀπετέλει ἔτι μᾶλλον εὐτελὲς τὸ σῶμά μου. Ἡ δὲ ἀγωγή τότε τῶν παιδῶν δὲν ἦτο ὁποία τὴν σήμερον. Οὔτε εἰς τὸ σχολεῖον, οὔτε μετέπειτα ἔλαβον ποτὲ ἀφορμὰς σωμαστικῆς. Οἱ γονεῖς τότε οὐδ' ἐγνώριζον οὐδ' ἐφρόντιζον· περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς σωματικῆς ἀναπτύξεως τῶν τέκνων των. Τοιοῦτος λοιπὸν ἤμην· μικρὸς καὶ ἀσθενὴς τὸ σῶμα. Εἰς τὸ σχολεῖον τοῦ παππᾶ Φλούτῃ ἤμην τὸ παίγιον τῶν συμμαθητῶν μου, εἰς Σμύρνην δὲ ἐντὸς τοῦ Χανίου ἤμην γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Μικρο-Λουκῆς. Ἡ δὲ τοιαύτη τῶν ἄλλων περιφρόνησις, ἐπενεργοῦσα εἰς τὴν ἰδικὴν μου περὶ ἐμαυτοῦ ἐκτίμησιν, δὲν ὑπεβοήθει βεβαίως τὴν ἀνάπτυξιν ἡρωϊκῶν ἐν ἐμοὶ διαθέσεων. Ἐὰν τότε ἐγνώριζον ὅσα τὴν σήμερον, τὰ ὑπολανθάνοντα ἐντὸς τῆς ψυχῆς μου αἰσθητάματα ἤθελον ἴσως ζητήσῃ καὶ εὖρει διέξοδον, ὑπερνεκικῶν τὰς φυσικὰς μου ἐλλείψεις. Ἀλλὰ καὶ ἡ ψυχὴ μου τότε ἦτο μικρὰ καὶ ἀγύμναστος ὅσον τὸ σῶμά μου. Διότι ἤμην ἀμαθὴς, ἀμαθέστατος, ὡς σοὶ ὑπέδειξα ἤδη, ἀναγνώστᾳ μου. Οὐδὲ τὴν ὀρθογραφίαν εἶχε κατορθώσει νὰ μὲ μάθῃ ὁ καλὸς παππᾶ Φλούτης, καίτοι παραδῶσας μοι δῆθεν τὸν Αἴσωπον καὶ λόγους τῶν Πατέρων. Ὅσα Ἰταλικά καὶ Γαλλικά ἐδιδάχθην τὰ ἔμαθον διὰ τοῦ Τηλεμάχου. Ἀλλὰ καὶ τοῦτον ὀλόκληρον οὐδέποτε ἀνέγνωσα· ἀφ' οὗτου δ' ἐξήλθον τοῦ σχολείου δὲν ἦνοιξα ποτὲ βιβλίον πρὸς ἀνάγνωσιν, ἐκτὸς τῶν ἐμπορικῶν καταστίχων μας. Εἶχον ἀμυδράς τινας

καὶ συγκεχυμένας ἰδέας περὶ Λεωνίδου καὶ Μαραθῶνος καὶ περὶ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἀλλὰ περὶ ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας καὶ τῶν ὑψηλοτέρων τοῦ ἀνθρώπου αἰσθημάτων οὐδὲν ἐσκεπτόμην οὐδ' ἐγνώριζον ὠρισμένον καὶ εὐκρινές. Κόσμος μου ἦτο τὸ Χάνιον καὶ πατριωτισμὸς μου τὸ ἰσοζύγιον. Ἐγχερίασθη νὰ κυλισθῶ εἰς τὴν δυστυχίαν, νὰ ἴδω τὴν καταστροφὴν, τὰ βάσανα τῶν περὶ ἐμὲ, νὰ παρασταθῶ εἰς τῆς ἀναγεννωμένης Ἑλλάδος τὰς ὁδοὺς, νὰ ἴδω ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰς θυσίας καὶ νὰ ἐκτιμήσω τὰ ἐλατήρια τῶν ἀγωνιζομένων τέκνων της, ὅπως ἀνοιξῇ ἡ ψυχὴ μου τοὺς ὀφθαλμούς της καὶ ἀναφλεχθῇ τὸ ἐν αὐτῇ ὑποκρυπτόμενον πῦρ τοῦ πατριωτισμοῦ, καὶ ὅπως διψήσω μάθησιν καὶ ἐνοήσω τὸν κόσμον καὶ γένω ἀνθρώπος... μικρὸς ὅμως πάντοτε ἀνθρώπος.

[Ἐπειτα συνέχισα.]

Δ. ΒΙΚΕΛΑΣ.

Ἡ κατωτέρω δημοσιευομένη μελέτη εἶνε ἔργον τοῦ Καμίλλου Lemonnier, Βέλγου συγγραφέως· ἐκ τῶν διακρινομένων. Εἶνε δ' ἐκ τῶν ἔργων ἐκείνων, οἷα πολλὰ γράρονται σήμερον παρὰ τοῖς Εὐρωπαίοις, δι' ὧν ἐρευνοῦνται ὑπὸ ἐλαφρῶν περιχύμαμα ζητήματα κοινωτικὰ ἄξια λόγου.

Ο ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΠΑΙΓΝΙΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ

Εἶνε κόσμος παράδοξος καὶ θελκτικὸς ὁ κόσμος τῶν ἀθυμάτων καὶ θάπτετόλων νὰ θεωρήσω ἀνάισθητον τὸν μὴ συγκινούμενον ὑπὸ τῶν ἀγῶνων οὐς ταῦτα καταβάλλουσιν ἵνα ὁμοιάσωσι πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Παρ' ἡμῶν δανείζονται τὸ σχῆμα αὐτῶν, τὴν ὄψιν, τὸ βᾶδισμα των, ἀποτελοῦσι δ' ἐν ἐαυτοῖς μικρὰν τινα ἀνθρωπότητα ἣτις ἔχει τὰς κακίας ἡμῶν καὶ τὰ πάθη, ἢ δὲ μόνη αὐτῶν μοῖρα εἶνε τὸ νὰ ζητῶσι νὰρέσκωσιν ἡμῖν, ἀπομιμούμενα ἡμᾶς. Καὶ νήπιτοι μὲν ὄντες ἀγαπῶμεν αὐτὰ ἤδη ὡς εἰκόνα ἡμῶν αὐτῶν, ὅτε δὲ εἴμεθα ἤδη κεκορησμένοι τῆς ἡδονῆς ἢν παρέχουσιν εἰς ἡμᾶς, θραύομεν αὐτὰ, ὡς θραύομεν ἀργότερον τὰς φιλίας ἡμῶν καὶ τοὺς ἔρωτας. Εἶνε ἡ πρώτη ἡμῶν ἀγάπη· δι' αὐτῶν δὲ μυσόμεθα τὰ κατὰ τὸν βίον, καὶ ἔχουσιν ἐν ταῖς χερσίν ἡμῶν ὑπακοὴν σπανίως εὐρισκομένην παρὰ τοῖς ἀνθρώποις.

Ἀλλὰ ἔρχεται ἡμέρα καθ' ἣν ἡ πολυπραγμοσύνη ἡμῶν δὲν ἀρκεῖται ἤδη εἰς τὴν ἀγαθὴν αὐτῶν θέλησιν· τότε δὲ ζητοῦμεν νάντικαταστήσωμεν αὐτὰ δι' ἄλλων ἀθυμάτων, καὶ τούτων ζώντων, ἅτινα ὑφίστανται ἐνίοτε τὸ αὐτὸ καὶ ἐκεῖνα τέλος, γινόμενα θύματα τῆς ἡμετέρας ἀδιαφορίας καὶ ὀμότητος. Οὕτως ὁ ἀνθρώπος οὐδέποτε μεταβάλλεται, ἀξήθησις δὲ διατηρεῖ τὴν πολυπραγμοσύνην ἣν εἶχεν ὦν μικρὸς καὶ καθ' ὅν τρόπον ἔπραξε διὰ τὰ ἀθύρματα, τῆς παιδικῆς αὐτοῦ ἡλικίας τὴν ψυχαγωγίαν, συντρίβει ἐκεῖνους οὐς τὰ πάθη αὐτοῦ συναντῶσι καθ' ὅδον ἵνα ἴδῃ «τὸν μηχανισμόν ὑποῦ εἶνε μέσα.»